

УДК 321.01(477)(091)

Козак Ю.-М. Р. – аспірант кафедри теорії держави і права Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

Історія легітимації державної влади як явища державно-правової дійсності на історичних землях України

Визначення проблеми. Створення правової та демократичної держави в Україні є важливим чинником забезпечення існування легітимації державної влади. Однак це неможливо без знання історичного минулого. У статті проаналізовано історичний процес виникнення та формування легітимних процесів на історичних землях України. Зазначено, що термін «легітимація» з часів зародження державності на історичних землях України не використовували. Усебічність й об'єктивність дослідження сприятимуть аналізу конкретних історичних передумов, причин і факторів легітимації державної влади на території сучасної України. **Мета дослідження** – аналіз історичної дійсності й умов виникнення феномена легітимації державної влади на історичних землях України. Виокремлено чотири основні історичні періоди розвитку легітимації державної влади: перший – від найдавніших державних утворень на території України до часів Київської Русі (IX–XII ст.); другий – з козацької доби (друга половина XVII ст.) до Нового часу (формування і розвиток Української національної держави – Української Народної Республіки (1917–1918) включно; третій – радянський період (1917–1991); четвертий – сучасна незалежна Україна (з 1991 року донині). Термін «легітимація влади» не застосовували за часів Київської Русі. Однак факт існування віче як органу прямого народовладдя є виразним показником вияву волі народу, а отже, й легітимності влади князя, що знижує ймовірність зловживань або узурпації влади. Київська Русь зарекомендувала себе на міжнародній арені як незалежне державне утворення, виконуючи певні міжнародно-правові зобов'язання. За доби козацьких гетьманів усвідомили необхідність узаконити свою владу, що реалізували шляхом упровадження Загальної ради. Очевидно, що термін «легітимація влади» не використовували й у цю епоху, проте можна простежити його походження, оскільки гетьман усвідомлював, що заради стабільності та сили влади він повинен одержати підтримку козаків. За радянського періоду функціонував монополітний, однопартійний радянський апарат. На цьому етапі складно раціонально оцінити факт народного схвалення влади, оскільки насправді радянська влада придушувала свободу українського народу. Четвертий історичний етап у розвитку легітимації державної влади розпочався 24 серпня 1991 року. Цього дня Верховна Рада Української РСР прийняла акт «Про проголошення незалежності України». Також було прийнято Конституцію нової держави – України, яка утвердилася як незалежна демократична держава.

Ключові слова: легітимація державної влади; легітимність; джерела легітимації; історичні землі України.

Постановка проблеми. Побудова в Україні правової та демократичної держави є важливим фактором забезпечення існування легітимної державної влади. Проте це неможливо без знань про історичне минуле українських земель. При аналізі

історичного процесу виникнення та становлення легітимаційних процесів на історичних землях України варто зазначити, що сам термін «легітимація» з початку зародження державності на історичних землях України не вживався, проте його витоки можна побачити ще з часів первісних часів. Також, на нашу думку, всебічності та об'єктивності дослідження сприятиме аналіз конкретних історичних передумов, причин та чинників легітимації державної влади на теренах сучасної України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто виділити вітчизняних учених, що досліджували легітимацію державної влади зокрема, О. Ю. Висоцький, О. О. Галус, Г. А. Грищенко, І. М. Жаровська, З. С. Кравцова, М. М. Кобилецький, В. Б. Ковальчук, І. В. Музика, В. О. Нечипоренко, Д. А. Опаленко, С. В. Пролеєв, В. П. Самохвалов, С. Д. Сворах, В. М. Селіванов, Л. М. Шипілов, Є. Г. Цокур, Є. П. Юрійчук, В. Д. Яремчук та ін.

Основною метою даної статті є осмислення історичної дійсності та умов виникнення феномену легітимації державної влади на історичних землях України.

Виклад основного матеріалу. Виходячи із загальноновизнаних процесів українського державотворення та існування відповідних державно-політичних режимів, можна визначити *чотири основні історичні етапи розвитку легітимації державної влади:*

перший – від перших державних утворень на території України до Київської Русі (IX–XII ст.);

другий – починаючи з козацької доби (другої половини XVII ст.) до Нового часу (становлення і розвитку української національної держави – Української народної республіки (1917–1918 рр.) включно;

третій – радянський період (1917–1991 рр.);

четвертий – сучасна незалежна Україна (1991 р. – до теперішнього часу).

Починаючи з першого історичного етапу слід зазначити, що феномен влади виступає як одне з найдавніших суспільних явищ, оскільки об'єктивно існувало із зародження людського буття ще у формі родини, громади або племені, згодом, в різні історичні епохи наділяючись особливостями соціальної реальності, видозмінюючись, абсорбувало найвагоміші політико-правові артефакти [1, с. 205].

Інститут влади на історичних землях України, як і в інших європейських країнах, має давню і довгу передісторію, багато в чому схожу між собою. Схожими були й етапи виникнення державної влади. Стародавні племена у більшості управлялись народними зібраннями та обраними ними радами старійшин

(вождів). Не дивлячись на те, що рада обиралась довічно, її члени могли бути завжди усунуті. Логічним вбачається, ще при існуванні перших державних утворень, можна стверджувати про наявність існування інституту народовладдя, що являється однією із ключових ознак легітимації влади.

М. С. Грушевський писав, що анти збирались на віча, на яких вирішувалися всякі справи, що вимагали солідарної діяльності племені чи групи родів, як спільна війна, організація воєнних сил, вибір спільного вождя з поміж племінної старшини [2, с. 369–371]. Отже, можна зазначити, що віча, як форма волевиявлення народу існувала задовго до заснування Київської Русі. Тобто віче як вищий орган влади в часи існування східнослов'янських племен фактично наділялось проявами прямого народовладдя та воєнної демократії, за участі всіх членів (чоловіків) племен для вирішення найважливіших суспільних проблем та обиранні ради старійшин та вождів. У давній Русі, віче – це народні збори, що були вищим органом влади в староруських поселеннях.

Особливий інтерес фахівців під час тлумачення історії держави і права Київської Русі викликає своєрідне нашарування норманського елемента на князівсько-дружинні інститути влади. Розглядаючи цю проблему, ми не можемо категорично заперечувати наявність норманської складової у процесі формування Київської держави і права, проте однозначно стверджуємо, що провідним носієм державницької культури давньої Русі було місцеве слов'янське населення [3, с. 161]. Отже, логічно, що за часів Київської Русі такого поняття як «легітимація» не існувало, проте можна прослідкувати легітимаційні процеси становлення влади мали свої витoki з всенародного одобрення.

Також варто зазначити, що у Русько-Візантійських угодах 907 та 911 років можна простежити факт міжнародно-правових відносин стосовно визнання Русі як самостійної державної одиниці. С. Д. Сворак зазначає, що найістотніша характерна риса договорів Олега з Візантією пов'язана з тим, що давньоруська державність легітимізувала себе в геополітичному просторі та прилучилася до державницької правової культури [3, с. 164]. У сучасній інтерпретації цей процес можна назвати як «міжнародна легітимація», або ж «визнання держави», що даними фактом міжнародних відносин легітимує себе як самостійну державу.

Кінець IX ст. породжує державну структуру влади давньоруських земель нового типу з виразною системою

ієрархічної залежності військово-охоронної служби (князь із дружиною). Виникає принципово нова ситуація в розгортанні державних інститутів влади, адже починає функціонувати на договірній основі князівська ієрархізована структура, яка виходить за межі полянської землі з центром у Києві і доходить до автономних земель-полісів, в межах яких віче було єдиним верховним органом влади [3, с. 164]. Ю. С. Шемшученко також виділяє віча, як першу історичну форму безпосереднього народовладдя – участь у роботі яких мали право брати лише повноправні вільні громадяни. До компетенції зборів входили функції прийняття законів, обрання відповідних посадових осіб [4, с. 32]. Державницька система періоду Київської Русі засвідчує, що віче мало перевагу над інститутом князя [3, с. 170]. Право голосу у народних зборах було обмеженим і поширювалося лише на вільних громадян – повнолітніх чоловіків. До того ж воно належало не усім членам роду, а лише «представникам визнаних родів, що здобули пошану своєю діяльністю» [5, с. 31].

Терміни «земля» і «народ» у Київській Русі вживалися як синоніми терміна «держава», тоді як термін «княжити» належить до форми правління [6, с. 190]. Згідно з словником української мови, князь – це голова роду, племені або союзу племен, що звичайно стояв на чолі військової дружини, а з розвитком феодалізму – вождь війська та правитель князівства [7, с. 199]. Він мав право представляти державу у міжнародних відносинах, бути урядовцем держави. Влада князя не була безконтрольною. З ним і над ним діяли «рада старійшин» і народу (віче). З князя брали клятву дотримуватися звичаєвих законів. Його обов'язком був захист держави від внутрішніх і зовнішніх ворогів, призначення деяких чиновників, нагляд за градським порядком, землями, будівлями, ринками, розгляд скарг [8, с. 474]. Вбачається логічним, що в особі князя можна простежити легітимного главу державного утворення, до повноважень якого входили представницькі, адміністративні та управлінські обов'язки.

«У Київській Русі віче як орган прямого народовладдя в головному місті князівства розглядало й виносило ухвали у справах не тільки конкретного міста, але й землі в цілому. Найважливіші питання, зокрема війни чи миру, князі вирішували лише спільно з громадою. Віче підтримувало князів або позбавляло їх престолу. Суб'єктом самоврядування, як і в додержавну добу, залишалася сільська територіальна община – верв, де органом управління були збори громади» [9, с. 71]. У даний період було поширеним укладення між народом та

князем, певного «суспільного договору». Віче, укладаючи договір або «ряд» з князем, регламентував його державно-владні функції досить жорстко.

Отже, договір (ряд) між вічем і князем – це те культурно-правове підґрунтя, на якому суб'єкти давньоруської державності формували консенсуально прийняті легітимні норми, які не передбачали аристократичних титулів чи формальних договірних відносин між князем і боярами [3, с. 171]. Дані договори визначали, які дії чи функції князя вважались легітимними та чинними або ж навпаки.

Історичні трансформації життя слов'ян вимагали змін у ставленні громад до владних функцій князя. Разом з тим, в умовах поглиблення і розширення владних державних функцій князів руських земель дедалі частіше спостерігається поєднання інтересів князівської гілки влади і народу. «Повнота влади, – наголошує М. Ф. Владимирський-Буданов, – зберігається лише до того часу, поки князь знаходиться в згоді (єднанні) з народом» [10, с. 66]. Сказане свідчить, що будь-яке відхилення владної волі князя руських земель від волі народу тягнуло за собою: по-перше, як і обмеження його влади; по-друге, так і те, що він міг бути усунений від князювання. якщо його політика набувала загрозливого характеру для народу. Аналізуючи вищезазначену літературу, можна дійти висновку, що основним звичаєво-правовим механізмом обмеження владної волі князя було укладання вічем «ряду» (договору) з ним відповідно до ранніх проявів звичаєвого права.

Щодо виборності як способу легітимації влади народом слід зазначити, що після занепаду Київської Русі, окупації Польщею західноукраїнських земель і приєднання всіх інших українських земель до литовських, за панування у польсько-литовський період засад давнього звичаєвого права та писаного українського права українці уперше набувають досвіду участі у виборах через обрання шляхтою на повітових сеймах своїх представників до Вольного Сейму і обрання у містах з магдебурзьким правом їх жителями міських рад на народних сходах відкритим голосуванням [5, с. 32]. Варто зазначити, що принцип народовладдя та виборності як ознака легітимаційного процесу.

Отже, відповідно до першого історичного періоду легітимаційних процесів становлення влади, формування ранньофеодального державного утворення як Київська Русь відбувалось під впливом звичаєвих норм, культурних та релігійних традицій. Уявлення про сутність держави, легітимності влади чи права мали більш релігійно-звичаєве забарвлення.

Доцільно вказати, терміна «легітимація влади» у добу Київської Русі не існувало, проте факт існування «віча» як органу прямого народовладдя є яскравим показником вираження волі щодо легітимності влади князя, що зменшувало можливість її зловживання чи узурпації. Також варто зазначити, що Київська Русь зарекомендувала себе і на міжнародній арені, як самостійне державне утворення, тому можна дійти висновку що інші сусідні державні утворення визнавали її, здійснюючи певні міжнародні правовідносини.

Відповідно до другого історичного етапу розвитку легітимаційних процесів державної влади, варто виділити Українську державу другої половини XVII ст., що виникла в результаті розвитку національної державотворчої ідеї, основним представником якої в кінці XVI - першій половині XVII ст. були часи Гетьманщини.

Більш звужувалась влада народу у добу козацької держави, або Гетьманату. Відомо, що Гетьманат – це державне утворення, що існувало на українських землях в роки революційних зрушень середини XVII ст. та проіснувало в окремих своїх проявах аж до кінця XVIII ст. Також слід вказати, що у козацьку добу простежувався високий рівень централізації влади та існування воєнної демократії, це у свою чергу зменшувало можливість народу виражати свою волю, хоча відомим є факт, існування магдебурзького права в поселеннях, чи принаймні, його елементів.

Державна влада в Гетьманаті, за своєю суттю була моноцентричною – тобто центром ухвалення рішень виступав гетьманський уряд і центральні органи управління, яким підпорядковувались усі місцеві структури козацького врядування [11, с. 14]. Проте на самій Січі волевиявлення козаків вважалося одним із важливих способів реалізації звичаєвого права. Для його здійснення однією із таких «інституцій» в добу козацтва були збори Загальної (Генеральної ради). Сигналом для скликання Загальної ради (Генеральної ради) слугував барабанний дріб, так само учасники ради заявляли про свою згоду криком і підкиданням шапок [10, с. 17]. Ю. С. Шемшученко зазначає, що це була демократія військового товариства і справедливості, яка базувалася на козацькому звичаєвому праві і реалізовувалася через загальну раду (коло), в якій мали право брати участь всі козаки і яка була вищим органом влади Запорозької Січі [4, с. 32–33]. Загальна військова рада формувалася шляхом залучення до її роботи всіх козаків, а отже, була органом прямого козацького народовладдя [12, с. 81].

Описуючи правовий статус козаків, О. А. Грабильнікова зазначає, що право голосу на радах було пов'язано з належністю до козацтва – окремого суспільного стану вільних людей, які знаходилися на військовій службі. За цією ознакою право голосу для іншого населення було обмеженим. До того ж формально всі учасники військової січової ради мали рівні права, а фактично провідна роль належала козацькій старшині. Тобто фактичного рівноправ'я тут не було [5, с. 32].

Як зазначає А. І. Козаченко, у розвитку загальної військової ради не були зацікавлені гетьмани, адже рада обмежувала їхню владу. Гетьмани використовували загальновійськову раду як засіб легітимного приходу до влади або як інструмент у політичній боротьбі за владу з іншими претендентами на булаву [12, с. 82]. Тобто у добу козацтва гетьмани усвідомлювали потребу легітимації їхньої влади та здійснювали її за допомогою загальної ради. Слід зазначити, що очевидно, що термін легітимації гетьманської (певною мірою – державної) влади також не вживався у цю добу, проте можна простежити його зародження, адже гетьман усвідомлював, що задля стійкості та міцності, його влада повинна знайти позитивну підтримку певних груп, впливових осіб з-поміж козацтва, тобто набути певного статусу легітимного гетьмана.

Ключовим здобутком часів Гетьманщини вважається «Пакт і Конституція законів та вольностей Війська Запорізького» (Конституція Пилипа Орлика, 1710 р.). Перша в світі Конституція визначала державний статус України, її внутрішній устрій і міжнародне становище, також встановлювався державний суверенітет та визначались кордони [13, с. 122]. Варто зазначити, що цей історичний документ вважається актом, що вперше легітимував волю народу, закріплював обов'язок влади дотримуватись певних форм соціальної справедливості, та законодавчо врегулювати певні звичаєві відносини.

Проте руйнація гетьманської держави, розшарування козацького середовища та відрив козацької старшини від народу, поділ України та посилення впливу московського царату на Лівобережжі, а Польщі на Правобережжі зменшили надії українського народу щодо закріплення державності, на певний час призупинили створення незалежної держави, негативно вплинули на розвиток системи державно-правових поглядів [13, с. 124]. Варто зазначити, що дефініція легітимності була яскраво виражена, лише шляхом одобрення козаками діяльності їх гетьманів. Хоча, здебільшого влада сконцентровувалась в руках гетьмана

(вважалась монопольною), проте бажання щодо становлення державності та самостійності було першочерговим завжди.

На початок XIX ст. українські землі у своїй більшості на Лівобережжі, Правобережжі і на півдні знаходились у складі Російської імперії. Західноукраїнські території – Галичина, Північна Буковина і Закарпаття – належали Австрійській імперії. Проте Українське населення, яке перебувало у складі Австро-Угорської конституційної монархії отримало кращі умови для свого політичного та культурно-освітнього розвитку, ніж українці, які перебували у складі Російської імперії. У своєму державно-політичному та культурно-освітньому розвитку українці, що перебували у складі Австро-Угорщини не відрізнялись від інших народів імперії, які згодом створили власні держави [14, с. 38]. Також М. М. Кобилецький зазначає, що помилкою в діяльності представницьких органів українського населення Української парламентської репрезентації та Української Національної Ради в останні місяці існування Австро-Угорщини стало їх до кінця не виправдана орієнтація на Австрію та бажання легітимно отримати владу з рук офіційних австрійських властей. Тогочасна політична ситуація вимагала більш рішучих дій з підготовки державних структур майбутньої держави [14, с. 38]. Тому варто зазначити, що не виправдана довіра австрійським органам влади, не вперше призупинила можливість та бажання українського народу до створення самостійної, незалежної держави.

Повалення імперської влади та російська революція у лютому 1917 році, стала новим поштовхом для українського народу та піднесення національно-визвольного руху. Якщо вести мову про спроби українського народу до державотворення, у часи національно-визвольного руху 1917–1920 рр., варто згадати про становлення УЦР. Також вбачається логічним зазначити, що саме I Універсал декларував легітимність УЦР, народженої волею українського народу, необхідність розмежування законодавчих повноважень між Всенародними Зборами (сеймом) і майбутнім російським парламентом. «Ніхто краще нас не може знати, – зазначалось в документі, – чого нам треба і які закони для нас кращі» [15, с. 101]. Даний Універсал мав важливе значення як конституційного закону, що вперше закріпив ідеї державотворення, народовладдя і парламентаризму та став правовою основою законодавчої діяльності УЦР.

Після Жовтневого перевороту в Петрограді, 7 листопада 1917 року було прийнято III Універсал, який проголосував Українську Народну Республіку. Цей важливий нормативно-правовий акт давав визначення території УНР, скасовував право

власності на землю, смертну кару, декларував наміри всіляко домогатись миру, захищати всі свободи, здобути революцією тощо. Днем виборів до Українських Установчих зборів Універсал проголосив 27 грудня 1917 року, а днем їх скликання – 9 січня. Тим самим він давав відповідь на найгостріші проблеми часу, засвідчував прагнення діячів УЦР зберегти життєдіяльність проголошеної держави за тих екстремальних умов. Після даного Універсалу більшовики розгорнули війну проти уряду УЦР.

Ще однією спробою українського народу був IV Універсал, який проголосив Україну вільною, незалежною та суверенною республікою. На жаль, бажання українського народу до суверенізації спричинили наступ радянських військ на столицю, та у відповідь юні студенти та школярі за національну ідею рушили на вірну смерть захищати свої патріотичні ідеї, у не рівний бій, що дістав назву «Бій під Крутами».

В умовах гострої боротьби за владу в Україні доби національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. чільне місце в українській політиці посіла проблема легітимності державної влади. Законною (легітимною) намагалися представити свою владу як українські національні уряди, так і сформовані за сприяння російської Червоної армії уряди радянської України (Народний секретаріат радянської УНР, Тимчасовий Робітничо-Селянський Уряд України і Раднарком УСРР). Відтак реалізація ними основних засад внутрішньої і зовнішньої політики підпорядковувалась головній меті – довести своє домінуюче або монополне право на управління державними адміністративними і економічними ресурсами [16, с. 12].

Так, задля воз'єднання в єдину цілісну Українську соборну державу, 22 січня 1919 року. Західноукраїнська Народна Республіка об'єдналася з Українською Народною Республікою, що зветься «Актом злуки УРН та ЗУНР». Як зазначає М. М. Кобилецький, діяльність органів влади УНР та ЗУНР в період знаходження урядових структур за межами України відбувалось також на правовій та демократичній основі [17, с. 174]. Відомий Акт Злуки УНР і ЗУНР був важливим легітиміційним кроком задля становлення державності та соборності. Проте після втрати території демократичні методи тодішньої влади не дали бажаних результатів, та український народ вкотре втратив свій шанс щодо незалежності та соборності.

Відомо, що коли національно-визвольні змагання українців завершилися поразкою у 1917–1922 рр., а владу в Наддніпрянській Україні, за збройної допомоги російської Червоної армії, захопила Російська комуністична партія

(більшовиків) – КП(б)У, дана партія першочерговим завданням мала на меті самолегітимувати себе як єдинодержавну, монопольну партію. Саме у такий складний для українців період бере свій початок наступний період дослідження легітимації державної влади.

Відповідно до третього – радянського (1917–1991 рр.) етапу розвитку легітимації державної влади, то варто зазначити, що в ті роки простежувалась монопольна, однопартійна та нав'язана українському народу радянська влада. На даному етапі складно раціонально оцінити факт всенародного одобрення влади, адже фактично радянська влада придушила волевиявлення українського народу.

Влучно вказує Н.О. Дмитрасевич, що монополія на владу завжди потребує виправдання, легітимації, згоди громадян, визнання і, навіть, опори на щось «священне» і величне. Будь-яка влада, в тому числі й нав'язана силою (диктатура), прагне створити видимість законної, себто добровільно сприйнятої більшістю населення, й забезпечити підтримку своїм діям, а також стійку соціальну базу. Не була винятком у цьому сенсі й радянська влада, силоміць нав'язана українському народові Російською комуністичною партією (більшовиків) у формі української радянської державності. У який спосіб компартійна диктатура, замаскована під радянську владу, легітимізувалася в Україні [16, с. 12].

Також науковець зазначає, що легітимація державної влади відіграє важливу роль, бо жодна державна влада не може спиратися лише на існування законів, які її проголошують, або на насилля. Щоб бути стійкою, міцною, вона повинна знайти підтримку суспільства, певних груп, впливових осіб. Така підтримка можлива передусім певними діями (в тому числі голосуванням), а також думками, настроями, почуттями. Наприклад, державна влада завжди намагається поставити себе в таке становище, щоб виключити недовіру до себе і, тим більше, різкий прояв незадоволення. Навіть якщо підтримка населення не особливо цікавить носіїв реальної державної влади (наприклад, в умовах диктатури), вони так або інакше намагаються отримати підтримку впливових сил. Але справжня легітимація державної влади, яка покликана виступати юридичним вираженням суспільства, представником його інтересів, настає лише тоді, коли таку владу підтримують не окремі особи або соціальні та інші групи, а більшість населення даної країни [16, с. 14].

Доцільно додати, що процес легітимації державної влади здійснювався за допомогою «використання владою засобів та прийомів соціальної маніпуляції, що сприяли визнанню більшовицької влади в українському суспільстві, посиленню в ньому впливу компартійного керівництва» [16, с. 16].

Останній президент, М. С. Горбачов формально маючи всі владні повноваження, бачив, що інститути влади стали неефективними, оскільки республіки більше не бажали підпорядковуватися центру [17, с. 19]. Тому на даному етапі власне плавно закінчується третій радянський етап.

Верховна Рада Української РСР XII скликання, вперше обрана на демократичних виборах на основі обов'язкової альтернативності висування кандидатів, уже через два місяці своєї роботи у складних і запеклих дебатах майже одностайно у кінцевому підсумку сформулювала своє бачення стратегічного шляху республіки, прийнявши 16 липня 1990 року Декларацію про державний суверенітет України. Повнота політичного суверенітету, повновладдя народу республіки як основа для процвітання республіки – такою була генеральна лінія Верховної Ради, підтримана на всеукраїнському опитуванні 17 березня 1991 року 80 % населення України. Водночас, Законом «Про економічну самостійність Української РСР» та Програмою переходу до ринкової економіки було визначено напрям трансформації економічної системи України. Схожі процеси відбувалися й в інших республіках СРСР [17, с. 5].

За тим, як приймалася Декларація про державний суверенітет України, стежила вся республіка: парламент працював у прямому ефірі. Добре усвідомлюючи значення документа, депутати багаторазово зважували кожне слово. Остаточний текст було ухвалено 16 липня поіменним голосуванням. Він здобув схвалення майже всіх депутатів Верховної Ради, які брали участь в обговоренні. «Проти» висловилося чотири депутати, один утримався. Верховна Рада проголосувала, що від імені народу України може виступати тільки вона сама. Державний суверенітет визначався як верховенство, самостійність, повнота й неподільність влади республіки в межах її території, незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах. Територія УРСР в наявних кордонах оголошувалася недоторканною [17, с. 16]. Суверенітет вносить важливий вплив при легітимаційних процесах державної влади, та без них не можливе узаконення влади на території та схвалення її народом.

У листопаді 1990 року М. С. Горбачов розіслав у союзні республіки проект нового Союзного договору. Документ проголошував кожну республіку суверенною державою, яка мала всю повноту влади на своїй території. Однак він був складений у кращих традиціях радянського державного права, яке обмежувалося демагогічними деклараціями. В ньому проголошувалося повновладдя центру щодо захисту суверенітету й територіальної цілісності Союзу РСР. Майже всі положення проекту суперечили Декларації про державний суверенітет України.

У ситуації, що складалася, Л. М. Кравчук запропонував провести одночасно із загальносоюзним референдумом опитування громадян України щодо суті майбутнього державного утворення. Запитання для опитування було запропоноване у такій формі: «Чи згодні ви з тим, що Україна має бути у складі Союзу радянських суверенних держав на засадах Декларації про державний суверенітет України?» Так, 17 березня 1991 року населення України висловило свою волю, ствердну відповідь «Так» дали 22,1 млн осіб, або 70,2 %. Відповіли «Ні» 8,8 млн осіб, або 28 % [17, с. 21–22]. Проведення даного референдуму у радянський час означало зародження демократичності та започаткування легітимаційних процесів волі народу щодо можливості державотворення та вибору влади. Цей референдум дав народові змогу самому обирати владу, що до даного моменту протягом усього радянського періоду було важко простежити.

Четвертий історичний етап розвитку легітимації державної влади починається з 1991 року, а точніше з 24 серпня 1991 року. У цей важливий та доленосний для українського народу день, Верховною Радою Української РСР було прийнято постанову «Про проголошення незалежності України». У цьому Акті є дуже влучні слова щодо продовження тисячолітньої традиції державотворення на Україні, тобто нарешті, український народ, впродовж багатьох тисячоліть боротьби добився своєї незалежності, встановлення демократії та закріплення людини як найвищої соціальної цінності.

Після ухвалення Акта все суспільно-політичне життя в республіці було підпорядковане загальноукраїнському референдуму 1 грудня 1991 року. Для політиків, котрі стояли на позиціях завоювання повної незалежності України, це було необхідно, щоб перекреслити результати референдуму 17 березня. 1 грудня на підтвердження Акта проголошення незалежності України проголосували 90 % громадян, які брали участь у референдумі. А взяли в ньому участь 84 % тих, хто мав таке право. Отже, за незалежність України висловилися 76 %

усіх дієздатних її громадян [17, с. 28]. Наступний референдум вважається не менш важливим законним проявом волі народу, як здійснення процедури легітимації державної влади. Шляхом референдуму, народ, сам обрав доцільну для себе владу, добровільно підкорюючись їй, та оборюючи її.

Значення вищеописаного референдуму як процедури легітимації державної влади народом важко переоцінити, адже перший всеукраїнський референдум, засвідчивши єдність прагнення абсолютної більшості наших співвітчизників до національного суверенітету та власної державності, набув особливого статусу, ставши символом утвердження українського народу як рівноправного члена світової спільноти [18, с. 42]. За часи боротьби українського народу дані події можна визначити як найяскравіші способи вираження волі народу, щодо державотворення як процедури легітимації. Довіра та обрання влади народом характеризує легітимність, що стає наслідком легітимації, або кажучи інакше, процесу переходу народного суверенітету в нову формальну якість – стан суверенітету державного.

Так 5 грудня 1991 р. на урочистому засіданні Верховної Ради Л. Кравчук склав присягу та став першим президентом незалежної України. Тобто варто зазначити, що події серпня-грудня 1991 року, стали вирішальним кроком на шляху створення незалежної України.

Процес прийняття Конституції був тривалим та складним і розтягнувся майже на шість років. Тому наступним важливим моментом даного періоду є день прийняття Конституції України. Конституція зазвичай приймається при виникненні нової держави або зміні політичних режимів. Це і стало передумовою прийняття нової Конституції у новій державі – Україні.

Прийняття Конституції треба розуміти як комплексний процес глибокого політико-юридичного значення, процес, у якому можна точно виділити щонайменше такі елементи: а) ситуації, при яких приймається нова Конституція; б) ініціатива прийняття Конституції; в) компетентний орган (конституційна або законодавча влада); г) способи прийняття [19, с. 193]. 28 червня 1996 року Верховною радою прийняття Конституції України стало знаковою подією для розбудови незалежної Української держави та становлення національної правової системи – прийняття Основного Закону.

Основним джерелом та засобом легітимації влади в Україні після здобуття незалежності залишалися вибори. Виборча модель легітимації є загальнопринятною в більшості

демократичних країн світу, але це формалізована сторона легітимності, вона потребує доповнення шляхом залучення до легітимаційного процесу інших джерел забезпечення легітимності влади. В демократичних суспільствах виборча легітимація зазвичай доповнюється сталістю традицій підтримки та визнання суспільством правомірності дій влади, а також дієвим впливом на процес прийняття політичних рішень інститутів громадянського суспільства [20, с. 154]. Вибори як форма безпосередньої демократії безпосередньо пов'язана із народним волевиявленням, що вважається ключовою ознакою легітимаційних процесів у державі.

Науковець Є. Г. Цокур, виділяє 5 легітимаційних етапів за час існування незалежної України:

– *Перший етап (1991–1999)*, протягом якого переважно застосовувалися моделі та технології, в основі яких знаходилися ідеологічні джерела забезпечення легітимності влади. На тлі суспільно-політичного похвального та емоційного підйому суспільства, панівна еліта запропонувала суспільству кілька шляхів державотворення та методів забезпечення легітимності. Особливістю легітимаційного процесу цього періоду були розбіжності у цілях та завданнях державотворення та легітимації, які озвучувалися публічно, і тими, які малися на меті провладною елітою. Як не парадоксально, але актуалізація питання розбудови держави маскувало бажання реалізації владних амбіцій окремих політиків, високопосадовців та їхнього оточення [20, с. 154].

– *Другий етап (1999–2004)* означив домінування адміністративно-корупційної моделі легітимації, джерелом якої є примус, застосування сили та маніпуляція. Взяття курс на побудову авторитарного режиму, українська провладна еліта так і не змогла його реалізувати в повній мірі. Тож вимушена була дотримуватися певних процедур здійснення влади та легітимаційних дій [20, с. 155].

– *Третій етап (кінець 2004-го – початок 2006 року)* помітно вирізнявся серед інших джерелом легітимності та легітимаційною зорієнтованістю. Події «помаранчевої революції» означили перехід до персоналізованої легітимації, джерелом якої стали особистісні якості лідера та активна позиція суспільства. Демократичні процедури формування нової влади мали закріпити означену позицію. Але, як виявилось уже через півроку, ця модель легітимації, з точки зору можливості її реалізації, виявилася найменш вдалою в історії новітньої України. Причиною цього стали, перш за усе, невідповідність

заявлених новою владою принципів управління та персонального складу керівництва нових органів влади, відсутність реального бажання та можливості провести докорінні зміни стилю управління та реформування політичної системи країни. Владні амбіції та особисті інтереси пересилили необхідність виконання передвиборчих та проголошених на «майдані» обіцянок. Розчарування суспільства, яке надало «помаранчевим» лідерам небачений як для історії України, і не лише періоду незалежності, кредит легітимності та довіри, дуже швидко зруйнувало ідеалістичне бачення майбутнього держави та суспільства. Тож, криза легітимності «помаранчевої» влади в цілому та її лідерів поодиноко, була блискавичною та неминучою. Її наслідком стала поразка нової влади на парламентських виборах 2006 року [20, с. 156].

– *Четвертий етап (середина 2006-го – середина 2010 року)* означив глибоку кризу легітимності. Структурно-залишкова модель легітимації, в основі якої лежить традиція збереження певної структури є найбільш слабкою та небезпечною з точки зору перспектив державотворення та ефективного управління державою [20, с.156].

– *П'ятий етап (середина 2010-го – кінець 2013 року)* відзначився ще стрімкішим та граничним падінням рівня легітимності влади в Україні. Таким чином, криза легітимності влади не лише наблизилася до своєї критичної межі, а стала доконаним фактом, спровокувавши супротив суспільства та руйнацію системи нелегітимної та неефективної влади. Виявом цього є не тільки надзвичайно низький рівень довіри населення до політичної системи в інституціональному та персоніфікованому вимірах, а й швидке зниження авторитету держави на міжнародній арені [20, с.154].

Проте, вбачається за необхідне, *додати шостий етап сучасної історії України, що бере свій початок з кінця 2013 року, а саме з 21 листопада, з початком Революції Гідності* (також існує назва Євромайдан). Ця революція як яскраве волевиявлення народної волі була викликана небажанням владної верхівки від продовження законодавчо закріпленого курсу на Євроінтеграцію, тобто зривом підписання Угоди про Європейську інтеграцію України. Також ключовим моментом даного періоду вважається те, що колишній Президент України В. Ф. Янукович у цей важкий період для України, у пік політичної кризи, покинув свій народ, залишивши його один на один із проблемою. Також колишній глава держави вважався причетний до грубих порушень прав людини, поширення сепаратистських

тенденцій, та силового розгону студентів 30 листопада 2013 року. Дані дії викликали у народу дії щодо делегітимаційних процесів. Народ не вважав більше В.Ф. Януковича легітимним Президентом України, він втратив довіру народу та бажання його добровільного підкорення. Цинізм до власного народу, дав поштовх ще одному волевиявленню народу, а саме «Маршу мільйонів», 8 грудня 2013 року, народне віче за участі більш ніж мільйону громадян держави. Проте завдяки такому болючому досвіду, українці як єдиний суб'єкт обрання влади боролись не марно, це надало зменшення впливу проросійських сил на Україну, проведення виборів тощо. Дана революція існувала до лютого 2014 року, проте наступним негативним моментом була Російська збройна агресія проти України та анексія Криму проти суверенітету та територіальної цілісності України, що суперечить усім міжнародно-правовим нормам та звичаям, що на жаль триває і дотепер.

На жаль, не є секретом той факт, що державна влада в сучасній Україні виражається халатним ставленням посадових осіб до владних та службових обов'язків, слабкістю панівної еліти та високим рівнем корупції. Такий стан речей, призводить до того, що суспільство втрачає довіру до суб'єктів владних повноважень. Навіть, не єдині українські революційні події дають можливість зробити висновок, що народ не бажав підкорюватись тодішній владі та вимагав змінення держави шляхом революційних методів. Вищеперераховані чинники істотно впливають на легітимацію та демократизацію влади у державі та характеризують її основоположний феномен життєдіяльності суспільства на даній території. Важливою особливістю кожної ознаки є те, що вони можуть існувати як самостійні та незалежні частини, а в сукупності становлять систему, яка являє дане структурне поняття. Довіра суспільства до державної влади, добровільне підкорення народу їй, з одного боку, служіння народу та сумлінне виконання обов'язків виборних посадових осіб з другого є метою функціонування системи та даних частин в сукупності.

Висновки. Отже, проаналізувавши становлення легітимаційних процесів починаючи з часів перших державних утворень, Київської Русі та протягом усього часу включно до стогодення, український народ невпинно намагався боротись за становлення незалежної та самостійної держави – України, шляхом проведення віч, обранням гетьманів, прийняттям Універсалів ЦР, референдумів для звільнення від радянського гніту, проголошенням Акта про незалежність, прийняттям

Конституції України тощо. Усі ці періоди дають можливість зробити висновок, що волевиявлення українського народу це рушійна сила, та яскравий показний свідомого вибору щодо легітимності та самостійного обрання владних суб'єктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Юськів Н. В. Легітимність державної влади: етимологічні та семантичні виміри / Н. В. Юськів // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. – 2012. – С. 204–207.
2. Грушевський М. С. Історія України-Руси : в 11 т. / редкол.: П. С. Сахань та ін. – Київ : Наук. думка, 1991–1998. – (Серія «Пам'ятки історичної думки України»).
3. Сворак С. Д. Генеза та трансформація органів державної влади Київської Русі : автореф. дис ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / С. Д. Сворак. – Київ, 2011. – 214 с.
4. Український парламентаризм: минуле і сучасне : монографія / за ред. Ю. С. Шемшученка. – Київ, 1999. – 234 с.
5. Грабильнікова О. А. Історичні етапи становлення і розвитку інституту виборців в Україні / О. А. Грабильнікова // Право і суспільство. – 2012. – № 3. – С. 30–33.
6. Вернадский Г. В. Киевская Русь / Г. В. Вернадский. – Тверь : ЛЕАН ; М. : Аграф, 2001. – 448 с.
7. Словник української мови : в 11 т. / [редкол.: І. К. Білодід та ін.]. – Київ : Наук. думка, 1971. – Т. 2. – С. 49.
8. Брокгауз Ф. А. Энциклопедический словарь : в 86 т. / Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. – СПб., 1895. – Т. 25. – 474 с.
9. Надолішній П. Вітчизняна традиція демократичного врядування як аспект національного державотворення: до 360 річниці конституції Пилипа Орлика / П. Надолішній // Вісник державної служби. – 2009. – № 4. – С. 69–78.
10. Владимирский-Буданов М. Ф. Обзор истории русского права / М. Ф. Владимирский-Буданов. – Ростов н/Д : Феникс, 1995. – 640 с.
11. Горобець В. Влада та соціум Гетьманату / В. Горобець // Дослідження з політичної і соціальної історії ранньомодерної України. – Київ : Ін-т історії України НАН України, 2009. – 271 с.
12. Козаченко А. І. Органи державної влади і управління України другої половини XVII ст. : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / А. І. Козаченко. – Харків, 2001. – 204 с.
13. Шульженко Ф. П. Історія політичних і правових учень : підручник / Ф. П. Шульженко. – Київ : Юрінком Інтер, 2007. – 464 с.
14. Кобилецький М. М. Утворення ЗУНР, її державний механізм та діяльність (1918–1923 рр.) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / М. М. Кобилецький. – Львів, 1998. – 180 с.
15. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали : у 2 т. – Київ : Наук. думка, 1996. – Т. 2. – 588 с.
16. Дмитрасевич Н. О. Внутрішній та міжнародний аспекти легітимації радянської влади в Україні в 1917–1922 рр. : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Н. О. Дмитрасевич. – Київ, 2011. – 241 с.
17. Здобуття незалежності України 1991. Історія проголошення, документи, свідчення : у 2 т. – Житомир : Рута, 2011. – Т. 1. – 752 с.
18. Паламарчук М. Всеукраїнський референдум у політичній системі України / М. Паламарчук // Право України. – 2005. – № 5. – С. 42–43.

19. Белов Д. М. Парадигма українського конституціоналізму : монографія / Д. М. Белов. – В. Березний : Євростандарт, 2011. – 399 с.

20. Цокур Є. Г. Легітимність політичної влади в Україні у контексті Революції Гідності / Є. Г. Цокур // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. – 2014. – Вип. 25. – С. 154–160. – (Серія 18 «Економіка і право»).

REFERENCES

1. Yuskiv, N.V. (2012). Lehitymnist derzhavnoi vlyady: etymolohichni ta semantychni vymiry [Legitimacy of state power: etymological and semantic dimensions]. *Naukovi zapysky Lvivskoho universytetu biznesu ta prava, Scientific notes of Lviv University of Business and Law*, 204-207 [in Ukrainian].

2. Hrushevskiy, M.S. (1991-1998). *Istoriia Ukrainy-Rusi [History of Ukraine-Rus]*. (Vols. 11). P.S. Sakhn (et al.). (Ed). Kyiv: Nauk. dumka [in Ukrainian].

3. Svorak, S.D. (2011). Heneza ta transformatsiia orhaniv derzhavnoi vlyady Kyivskoi Rusi [Genesis and transformation of state authorities of Kievan Rus]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

4. Shemshuchenko, Yu.S. (1999). *Ukrainskyi parlamentaryzm: mynule i suchasne [Ukrainian parliamentarism: past and present]*. Kyiv [in Ukrainian].

5. Hrabynikova, O.A. (2012). Istorychni etapy stanovlennia i rozvytku instrytutu vybortiv v Ukraini [Historical Stages of the Formation and Development of the Institute of Voters in Ukraine]. *Pravo i suspilstvo, Law and Society*, 3, 30-33 [in Ukrainian].

6. Vernadskii, G.V. (2001). *Kievskaiia Rus [Kievan Rus]*. Tver: LEAN; Moscow: Agraf [in Russian].

7. Bilodid, I.K. (et al.). (1971). *Slovnnyk ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language]*. (Vols. 2). Kyiv: Nauk. dumka [in Ukrainian].

8. Brokgauz, F.A., & Efon, I.A. (1985). *Enciklopedicheskii slovar [Encyclopedic Dictionary]*. (Vols. 25). SPb. [in Russian].

9. Nadolishnii, P. (2009). Vitchyzniana tradytsiia demokratychnoho vriaduvannia yak aspekt natsionalnogo derzhavotvorennia: do 360 richnytsi konstytutsii Pylypa Orlyka [Patriotic tradition of democratic governance as an aspect of national state-building: to the 360th anniversary of the constitution of Pylyp Orlyk]. *Visnyk derzhavnoi sluzhby, Journal of the Civil Service*, 4, 69-78 [in Ukrainian].

10. Vladimirkii-Budanov, M.F. (1995). *Obzor istorii russkogo prava [Overview of the history of Russian law]*. Rostov n/D: Feniks [in Russian].

11. Horobets, V. (2009). *Vlada ta sotsium Hetmanatu. Doslidzhennia z politychnoi i sotsialnoi istorii rannomodernoi Ukrainy [Government and Socium of Hetmanate. Research on the political and social history of early modern Ukraine]*. Kyiv: Un-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy [in Ukrainian].

12. Kozachenko, A.I. (2001). Orhany derzhavnoi vlyady i upravlinnia Ukrainy druhoi polovyny XVII st. [Bodies of state power and management of Ukraine in the second half of the XVII century]. *Candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].

13. Shulzhenko, F.P. (2007). *Istoriia politychnykh i pravovykh uchen [History of political and legal studies]*. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].

14. Kobyletskyi, M.M. (1998). Utvorennia ZUNR, yii derzhavnyi mekhanizm ta diialnist (1918-1923 rr.) [Formation of the ZUNR, its state mechanism and activities (1918-1923 biennium)]. *Candidate's thesis*. Lviv [in Ukrainian].

15. *Ukrainska Tsentralna Rada. Dokumenty i materialy [Ukrainian Central Rada. Documents and materials]*. (1996). (Vols. 2). Kyiv: Nauk. dumka [in Ukrainian].

16. Dmytrasevych, N.O. (2011). Vnutrishnii ta mizhnarodnyi aspekty lehitymatsii radianskoi vlyady v Ukraini v 1917-1922 rr. [Internal and international aspects of the

legitimation of Soviet power in Ukraine in 1917-1922]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

17. Zdobuttia nezalezhnosti Ukrainy 1991. *Istoriia proholoshennia, dokumenty, svidchennia [Obtaining independence of Ukraine 1991. History of proclamation, documents, testimony]*. (Vols. 1). Zhytomyr [in Ukrainian].

18. Palamarchuk, M. (2005). Vseukrainskyi referendum u politychnii systemi Ukrainy [All-Ukrainian referendum in the political system of Ukraine]. *Pravo Ukrainy, Law of Ukraine*, 5, 42-43 [in Ukrainian].

19. Bielov, S.M. (2011). *Paradyhma ukrainskoho konstytutsionalizmu [The paradigm of Ukrainian constitutionalism]*. V. Berezhnyi: Yevrostandart [in Ukrainian].

20. Tsokur, Ye.H. (2014). Lehitymnist politychnoi vlady v Ukraini u konteksti Revoliutsii Hidnosti [The Legitimacy of Political Power in Ukraine in the Context of the Revolution of Virtue]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova, Scientific Journal of the National Pedagogical University named after M. Drahomanov*, 25, 154-160 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 09.08.2018

Kozak Yu.-M. – Postgraduate Student of the Department of Theory of State and Law of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine

History of Legitimation of the State Power as a Phenomenon of Public and Legal Validity on Historical Lands of Ukraine

Problem definition. *Building a legal and democratic state in Ukraine is an important factor in ensuring the existence of a legitimation of state power. However, this is impossible without knowledge of the historical past of Ukrainian lands. Also, in analyzing the historical process of the emergence and formation of legitimation processes in the historical lands of Ukraine, it should be noted that the very term «legitimation» from the beginning of the birth of statehood in the historical lands of Ukraine was not used, but its origins can be seen since the time of primitive times. Also, in our opinion, the comprehensiveness and objectivity of the research will contribute to the analysis of specific historical preconditions, causes and factors of legitimation of state power in the territory of modern Ukraine. Goal of the research.* **Goal of the research.** *Comprehension of historical reality and the conditions for the emergence of the phenomenon of legitimation of state power in the historical lands of Ukraine. In addition, we identify the four main historical periods of the development of the legitimation of state power: the first – from the first state formations in the territory of Ukraine to Kievan Rus (IX–XII centuries); the second from the Cossack age (second half of the XVII century) to the New Age (the formation and development of the Ukrainian national state – the Ukrainian people's republic (1917–1918) inclusive; the third – the Soviet period (1917–1991); the fourth – modern independent Ukraine (1991 – to present). About the first period, it is advisable to point out that the term «legitimation of power» did not exist during the time of Kyivan Rus. However, the fact of the existence of the «Viche» as a body of direct people's power is a vivid indicator of expression of the will of the legitimacy of the prince's power, which reduced the possibility of its abuse or usurpation. It is also worth noting that Kievan Rus has established itself in the international arena as an independent state education, so we*

can conclude that other adjacent state education recognized it, carrying out certain international legal relations. Speaking about second period, during the Cossacks era, the hetmans realized the need to legitimize their authorities and implemented it with the help of the general council. It should be noted that it is obvious that the term of legitimation of the hetman (to a certain extent, the state) power was not used in this era, but it is possible to trace its origin, since the hetman realized that for the sake of stability and strength, his authorities should find positive support from the cossacks. According to the third – Soviet period of the development of the legitimation of state power, it should be noted that in those years there was a monopoly, one-party and imposed Soviet people on the Ukrainian people. At this stage, it is difficult to rationally assess the fact of the popular approval of the authorities, since in fact the Soviet authorities suppressed the liberty of the Ukrainian people. The fourth historical stage in the development of legitimation of state power began on August 24, 1991. In this important day for the Ukrainian people, the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR adopted a resolution «On the proclamation of Ukraine's independence». Also during this period was adopted the Constitution of the new state – Ukraine. Ukraine has become a new, independent, democratic state. **Conclusions.** After analyzing the formation of legitimation processes from the time of the first state formations, Kievan Rus and all the time inclusively to the present, the Ukrainian people tirelessly tried to fight for the establishment of an independent and independent state – Ukraine. Ukrainian people had tried by election elders, by electing Hetmans, by adopting the Universal Candidates, by referendums for the liberation from the Soviet oppression, the proclamation of the Act of Independence, the adoption of the Constitution of Ukraine, etc. All these periods make it possible to conclude that the will of the Ukrainian people is a driving force, a vivid manifestation of conscious choice about legitimacy and the independent election of power subjects.

Keywords: legitimation of state power; legitimacy; sources of legitimation; historical lands of Ukraine.